

Wojciech KACZOR  
Uniwersytet Jagielloński

## LUDOBÓJSTWO JEZYDÓW W PÓŁNOCNO-ZACHODNIM IRAKU - ASPEKTY PRAWNE I KULTUROWE

### Abstract:

*Artykuł omawia prawne i kulturowe aspekty ludobójstwa popełnionego przez „Państwo Islamskie” na synkretycznej mniejszości jedydów zamieszkującej północno-zachodni Irak. Takie kwestie, jak masowe zabójstwa, przemoc seksualna i indoktrynacja dzieci są konfrontowane z przepisami Konwencji o ludobójstwie z 1948 r., interpretowanymi zgodnie z orzecznictwem trybunałów międzynarodowych.*

**Słowa kluczowe:** ISIS, jedydzi, ludobójstwo, terroryzm.

### Wstęp

Latem 2014 r. sunniccy ekstremiści nazywający siebie „Państwem Islamskim” ogłosili utworzenie kalifatu i w zaskakującym *blitzkriegu* opanowali znaczne tereny na pograniczu Iraku i Syrii. Towarzyszyły temu prześladowania mniejszości religijnych oraz tych muzułmanów, którzy nie podporządkowali się dyktatowi terrorystów. Najbardziej prześladowaną grupą byli jedydzi – wyznawcy tajemniczej religii, posługujący się jednym z kurdyjskich dialektów. Należący do niej mężczyźni byli mordowani w przypadku odmowy konwersji na islam, kobiety i dziewczynki zmieniano w niewolnice seksualne, a mali chłopcy przekształceni byli w obozach szkoleniowych w fanatycznych janczarów.

W środkach masowego przekazu określa się te wydarzenia mianem ludobójstwa. Niniejszy artykuł stanowi próbę odpowiedzi na pytanie, na ile wypełniły one prawną kwalifikację ludobójstw oraz w jakim kontekście kulturowym do nich doszło<sup>1</sup>. Pierwsza część poświęcona jest ludobójstwu jako

---

<sup>1</sup> W polskiej literaturze przedmiotu ukazała się jak dotąd jedna ekspertyza prawna poświęcona tematyce ludobójstwa jedydów (Kamiński, I.C., 2016. *Kwalifikacja prawna działań podjętych przeciwko jedydom przez tzw. Państwo Islamskie. Ekspertyza prawna*, Warszawa). Napisana dwa lata po tych wydarzeniach, nie uwzględnia jednak wielu później opublikowanych źródeł, analizowanych na potrzeby niniejszego artykułu.

zbrodni prawa międzynarodowego. Celem kolejnej jest przedstawienie społeczności wyznaniowej Żydów, jako grupy chronionej. Na koniec omówiono prześladowania z roku 2014. W oparciu o różnorodne źródła przedstawiono stan faktyczny jaki miał wówczas miejsce w Iraku oraz dokonano próby podsumowania go pod przepisy Konwencji z roku 1948 w sprawie zapobiegania i karania zbrodni ludobójstwa, zinterpretowane w świetle orzecznictwa międzynarodowych trybunałów badających zbrodnie przeciwko ludzkości. Przedstawiono również kontekst kulturowy tych wydarzeń. Użyte w tekście nazwy kurdyjskie i arabskie podano w transkrypcji polskiej.

### **Ludobójstwo jako zbrodnia prawa międzynarodowego**

Pojęcie ludobójstwa wprowadził do teorii prawa międzynarodowego polski prawnik pochodzenia żydowskiego, Rafał Lemkin (1900-1959) (Spychalska 2012). Doświadczenia pierwszej wojny światowej, a zwłaszcza zaplanowana i systematycznie przeprowadzona masakra ludności ormiańskiej w Imperium Osmańskim, uświadomiły mu, iż człowiek może stać się przedmiotem ataku na podstawie przynależności do określonej grupy narodowej czy religijnej. Określenie *ludobójstwo*, ang. *genocide*, po raz pierwszy pojawiło się w 1944 roku. Posiada ono mieszaną, grecko-lacińską etymologię (*genos* - gr. „rasa”, „plemię” i *cide* – łac. „zabójstwo”). Analizując ustawodawstwo III Rzeszy w państwach okupowanych, Lemkin doszedł do wniosku, iż ludobójstwo stanowi nie tyle natychmiastowe, fizyczne unicestwienie narodu lub grupy etnicznej, co skoordynowany plan różnych działań nakierowanych na zniszczenie fundamentów ich życia, celem ich anihilacji. Ludobójca stara się dezintegrować polityczne i społeczne instytucje, język, uczucia narodowe, religię i ekonomiczną egzystencję grup narodowych; niszczy osobiste bezpieczeństwo, wolność, zdrowie, godność, życie jednostek należących do tych grup. Działania te skierowane są przeciw grupie jako całości, a jednostki atakowane są na podstawie przynależności do niej. W kontekście analizowanego przypadku III Rzeszy wspominał o tak zwanym „wygrywaniu pokoju”; nawet gdy Niemcy przegrają wojnę na froncie i tak wyjdą z niej silniejsi niż narody, które eksterminowali. Uzasadniając znaczenie penalizacji ludobójstwa, podkreślił, iż jest ono nie tylko problemem wewnętrznym danego kraju, może bowiem wywoływać kryzysy migracyjne dotykające innych państw (Lemkin 1944, s. 80, 89; 1945; 1946).

Ukoronowaniem starań Rafała Lemkina o uznanie ludobójstwa za zbrodnię prawa międzynarodowego była *Konwencja o zapobieganiu i karaniu zbrodni ludobójstwa*, uchwalona w roku 1948 (zwana dalej Konwencją). Artykuł II

Konwencji – inkorporowany *in extenso* do Statutu Międzynarodowego Trybunału Karnego<sup>2</sup> - opisuje ludobójstwo jako:

*Jakikolwiek z następujących czynów dokonany w zamiarze zniszczenia w całości lub części grup narodowych, etnicznych, rasowych lub religijnych jako takich:*

- 1) Zabójstwo członków grupy;*
- 2) Spowodowanie poważnego uszkodzenia ciała lub rozstroju zdrowia psychicznego członków grupy;*
- 3) Rozmyślne stworzenie dla członków grupy warunków życia obliczonych na spowodowanie ich całkowitego lub częściowego zniszczenia fizycznego;*
- 4) Stosowanie środków, które mają na celu wstrzymywanie urodzin w obrębie grupy;*
- 5) Przymusowe przekazywanie dzieci członków jednej grupy do innej grupy.*<sup>3</sup>

**Sprawcą** ludobójstwa jest każdy, kto dopuszcza się czynów penalizowanych konwencją (Kreß, 2006). Nie zakłada się z góry, iż musi on zajmować jakąś pozycję w strukturach państwowych lub *quasi* państwowych. Nie mamy tu do czynienia również jedynie ze **sprawstwem kierowniczym** (polegającym na kierowaniu wykonaniem czynu zabronionego przez inną osobę, por. Wróbel, Zoll, 2014, s. 62-64), tak jak w przypadku przestępstwa agresji. Sprawcą może być nawet członek atakowanej grupy. Z kolei sam zamiar doktryna prawa karnego międzynarodowego interpretuje jako tak zwany **zamiar szczególny** (*dolus specialis*): sprawca któremu przypisuje się zbrodnie ludobójstwa nie tylko musi uświadamiać sobie działanie przestępcze któregoś z czynów wymienionych we wspomnianym przepisie, chcieć go popełnić, ale musi w dodatku działać z wyraźną intencją zniszczenia w całości lub części określonej grupy. Postępowanie dowodowe dotyczące zamiaru, rozpoczyna się przed trybunałami *ad hoc* od zbadania kwestii istnienia planu zagłady (nie będącego jednakże normatywnym składnikiem zbrodni ludobójstwa). Intencja popełnienia przestępstwa musi być ukształtowana przed dokonaniem aktów ludobójczych; same indywidualne przestępstwa nie wymagają takiej premedytacji (Bantekas, Nash 2007, s. 143-145). Występowanie zamiaru bada się na dwóch płaszczyznach:

- a) **zbiorowej** (w odniesieniu do grupy dokonującej ludobójstwa)

---

<sup>2</sup> Art. 7 Statutu; por. *Rome Statute of the International Criminal Court*, s. 3; za: <https://www.icc-cpi.int/resource-library/documents/rs-eng.pdf>; dostęp: 22.07.2020.

<sup>3</sup> *Konwencja w sprawie zapobiegania i karania zbrodni ludobójstwa, uchwalona przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 9 grudnia 1948 r.* s. 2; za: <http://isap.sejm.gov.pl/>; dostęp: 14.07.2020; por.: Bierzanek, R., Symonides, J., 2004, *Prawo Międzynarodowe Publiczne*, Warszawa, s. 276.

b) **indywidualnej** (w odniesieniu do dokonujących go jednostek). Chociaż każdy z członków grupy może kierować się innymi motywami, każdemu musi przyświecać ten sam cel (orzecznictwo Międzynarodowego Trybunału Karnego do spraw byłej Jugosławii, zwanego dalej MTKJ <sprawa *Prokurator v. Kristić*>, por. Kreß, *op. cit.*, s. 495).

**Zamiar zbiorowy** można zdefiniować jako cel kampanii nastawionej na zniszczenie w całości lub części chronionej grupy. Może on być wynikiem „pragnienia” jednego lub kilku sprawców kierowniczych, z czasem jednak nabiera bezosobowego, obiektywnego charakteru (można mówić wówczas o „ogólnym planie ludobójstwa”). Z kolei **zamiar indywidualny** nie musi stanowić wiernego odbicia zamiaru zbiorowego, jeżeli chodzi o osobiste pragnienia, cele, czy powody. Wystarczy, że indywidualny sprawca wykonuje „ogólny plan ludobójstwa”, znając cel kampanii nastawionej na zniszczenie w całości lub części chronionej grupy (*ibid.*, s. 496). Według orzeczenia MTKJ w sprawie *Prokurator v. Jelisić*, zamiar musi obejmować eksterminację sporej liczby członków grupy, lub zabicie ograniczonej, spośród tych, których likwidacja będzie miała znaczenie dla dalszej egzystencji grupy. Kiedy brak bezpośredniego dowodu na zamiar dokonania ludobójstwa, należy wnioskować o nim z okoliczności (Międzynarodowy Trybunał Karny dla Ruandy-zwany dalej MTKR; sprawa *Prokurator v. Akayesu*). Takimi okolicznościami może być na przykład niszczenie obiektów kultu religijnego (Bantekas, *op.cit.*, s. 144, 150), akty kierowane przeciwko określonej grupie w sposób systematyczny zarówno przez tego samego, jak i różnych sprawców, posługiwanie się obraźliwym językiem w stosunku do ofiar<sup>4</sup>.

### **Jezydzi jako grupa chroniona**

Jezydzi stanowią mniejszość religijną pochodzenia kurdyjskiego, zamieszkującą północny Irak, Syrię, Iran, Armenię i Gruzję. Ich diaspory spotkać można również w Niemczech, Stanach Zjednoczonych Ameryki, Kanadzie i Australii. Ogólną liczbę jezydów w roku 2010 szacowano na 600-620 tysięcy osób, z czego 60% zamieszkiwało iracką prowincję Szengal (arab. Sindżar) (Açıkyıldız, 2010, s. 33-34). K. Kaczorowski (2015, s. 42) liczebność jezydów szacuje na 400-500 tys., natomiast jezydzka organizacja *Yazda* podaje, że w roku 2005 Irak zamieszkiwało 700-750 tys. Jezydów, lecz liczba ta spadła o 200 tys. do roku 2014, i o kolejne 90 tys. do roku 2017.<sup>5</sup> Językiem Jezydów jest

---

<sup>4</sup> por. *Kayishema Trial Chamber*, par. 93; za: *They came to destroy: ISIS Crimes Against the Yazidis (sic!)*, report by UN Human Rights Council, 15 June 2016, za: [https://www.ohchr.org/Documents/HRBodies/HRCouncil/CoISyria/A\\_HRC\\_32\\_CRP.2\\_en.pdf](https://www.ohchr.org/Documents/HRBodies/HRCouncil/CoISyria/A_HRC_32_CRP.2_en.pdf), s. 29; za: [www.ohchr.org](http://www.ohchr.org); dostęp: 20.08.2020.

<sup>5</sup> *An Uncertain Future for the Yazidis (sic!). A Report Marking three Years of an ongoing Genocide*, September 2017; za: [www.yazda.org](http://www.yazda.org); dostęp: 9.05.2020.

północnokurdyjski dialekt *kurmandżi*, choć członkowie wspólnoty w irackim mieście Bahzani (Ba'szik) posługują się na co dzień językiem arabskim, *kurmandżi* używając jedynie podczas modlitwy (Açıkyıldız B., *op. cit.*, s. 34). Główne sanktuarium wspólnoty znajduje się w Lalisz, w irackiej prowincji Szejchan (Guest, 2010, s. 44).

Wielu Jezydów uważa, że ich religia jest najstarszą w regionie i pierwotnie stanowiła wyznanie całej populacji Kurdów, zanim większość z nich nie została zmuszona do przyjęcia islamu. Bardziej prawdopodobne jest jednak to, iż jezydyzm stanowi syntezę sufickiego islamu i religii irańskich. Jezydzi są monoteistami, jednakże ich Bóg to przede wszystkim bóg-stwórca (Açıkyıldız, *op. cit.*, s. 35-36, 71-72, 82-86; por. Kaczorowski, *op. cit.*, s. 39-40, 47; por. Salloum, 2016), który władzę nad światem materialnym scedował na siedem aniołów na czele których stoi *Tawusi Melek* (Anioł Paw), przez ortodoksyjnych muzułmanów utożsamiany z Iblisem/Szatanem (Asatrian, Arakelova 2003; Rodziewicz 2018). Struktura społeczna jezydów opiera się na trzech kastach: szechach, pirach i muridach. Dwie pierwsze to grupy kapłańskie przewodniczące ceremoniom religijnym oraz pełniące funkcje opiekunów duchowych, każdy bowiem jezyda zobowiązany jest posiadać swojego szecha i pira. Spośród szechów wywodzą się dwaj naczelnicy wspólnoty – świecki (*Mir*) oraz duchowy (*Baba Szech*). Muridzi tworzą laikat. Źródłem prawd wiary są święte hymny (*qelle*) przekazywane ustnie z pokolenia na pokolenie. Niezwykle ważną zasadą, determinującą życie wspólnoty jest nakaz ścisłej endogamii, obowiązujący zarówno w obrębie kast jak i w relacjach zewnętrznych. Wynika on z mitu antropogonicznego, zgodnie z którym jezydzi są osobną rasą ludzką pochodzącą od syna Adama, Szahida bin Dżarra, któremu Bóg dał za żonę hurysę (Açıkyıldız, *op. cit.*, s. 87-88, 91, 100; por. Kaczorowski, *op. cit.*, s. 53-56, 59; Rodziewicz, *op. cit.*, s. 278-292; Salloum, *op. cit.*, s. 24-26; Guest, *op. cit.*, s. 35-37). Spore znaczenie w życiu kobiet jezydzkich odgrywa tradycja *namus*, czyli etos czystości przedmałżeńskiej i wierności w małżeństwie. Nie zastosowanie się do tej zasady naraża na szwank honor rodu i tradycyjnie może pociągnąć za sobą karę śmierci wykonywaną przez męskiego członka rodziny (Bocheńska, 2018, s. 58-59).

Przepisy Konwencji zapewniają ochronę tzw. grupom **stabilnym**, to jest takim, których członkowie przynależą do nich w wyniku urodzenia i nie mogą łatwo z nich wyjść (Bantekas, Nash, *op. cit.*, s. 145; Kreß, *op. cit.*, s. 474). Kryterium to bez wątpienia spełnia społeczność jezydzka. Zgodnie z zasadą endogamii jezydą można się jedynie urodzić, a wciąż powszechny zwyczaj aranżowanych w obrębie wspólnoty małżeństw sprawia, iż trudno z tej grupy wyjść. Ślub z innowiercą pociąga za sobą automatyczną ekskomunikę. Pochodzenie od obojga rodziców tego samego wyznania wzmacnia ponadto przekaz kulturowy, sprawiając, iż dziecko bardziej utożsamia się ze swoją grupą; podobną rolę odgrywa nadzór ze strony duchowieństwa (szechów i pirów).

Jezydów można subsumować pod przepisy Konwencji jako **grupę religijną**, (Kreß, *op. cit.*, s. 479), chociaż *Yazda* - organizacja badająca ludobójstwo z roku 2014 - domaga się uznawania swojej społeczności za odrębną grupę „etniczno-religijną”. W specjalnym oświadczeniu krytykuje przypisywanie jezydom pochodzenia kurdyjskiego, podkreślając odrębność ich kultury, religii i historii, oraz zaznaczając, iż zawsze byli oni traktowani inaczej niż Kurdowie. Nie definiując precyzyjnie pojęcia „etnosu” dokument przeprowadza analogię do narodu żydowskiego, który również wyodrębnił się w oparciu o religię i padł ofiarą prześladowań z powodu swojej tożsamości<sup>6</sup>. Stanowisko to nie jest wśród jezydów powszechne, choć warto zauważyć, iż tendencja do dystansowania się od Kurdów nasiliła się po tym, jak podczas walk kurdyjscy bojownicy podlegli rządowi w Erbilu wycofywali się, pozostawiając tereny jezydzkie bez obrony (Spät, 2018, s. 6, 8).

Starania *Yazdy* o uznanie odrębnego „etnosu” Jezydów bez wątplenia zmierzają do zapewnienia im silniejszej ochrony na gruncie prawa międzynarodowego w przyszłości, jednakże w odniesieniu do wydarzeń z r. 2014, ich klasyfikacja jako „grupy religijnej” wydaje się właściwa. Stanowisko to przyjęła również Rada Praw Człowieka ONZ. Ponadto subsumowanie jezydów jako „grupy etnicznej” mogłoby napotkać na problem w świetle orzecznictwa. Komisja ds. Darfuru, zakładając, iż etniczność jest pewnym konstruktem społecznym, nie zaś obiektywnie istniejącym faktem, orzekła na przykład, iż o uznaniu odrębności etnicznej grupy decyduje zgodność percepcji między ofiarami, a sprawcami (Kreß, *op. cit.*, s. 477). W przypadku społeczności jezydzkiej konsensus taki nie występuje nawet w obrębie samej grupy chronionej.

### **Ludobójstwo Jezydów w 2014 r.**

Latem 2014 roku w prowincji Szengal (arab. Sindżar) ludność jezydzka zamieszkiwała przede wszystkim kilkaset wsi rozsianych wokół masywu górskiego i miasta o tej samej nazwie. Innymi mieszkańcami rejonu byli Arabowie - sunnici, z których wielu pozostawało w przyjaznych stosunkach z jezydami. Po opanowaniu w czerwcu 2014 r. Mosulu i proklamowaniu „kalifatu”, ekstremiści „Państwa Islamskiego” zaczęli ekspansję na coraz to nowe tereny w Syrii i Iraku. Trzeciego sierpnia o świcie terroryści zaatakowali Szengal. Peszmergowie - kurdyjscy bojownicy podlegający Demokratycznej Partii Kurdystanu, którzy wcześniej obiecali jezydom pomoc, wycofali się pozostawiając prowincję praktycznie bez obrony. Tysiące jezydów opuściło swoje domy, a niektórzy pozostali na miejscu nakłonieni do tego przez arabskich sąsiadów. Część znalazła schronienie na górze Szengal, gdzie zostali

---

<sup>6</sup>*Yazda Statement on the Identity of Yazidis*, 5.12.2016, s. 2; za: <https://www.yazda.org/reports-and-publications>; dostęp: 2.08.2020, s. 2-5.

oblężeni przez terrorystów. Z okrążenia uratowała uciekinierów skuteczna interwencja wojsk Partii Pracujących Kurdystanu (kurd. *Partiya Karkerên Kurdistanê* - PKK) oraz Ludowych Jednostek Ochrony (kurd. *Yekîneyên Parastina Gel* - YPG), kurdyjskich milicji, które otwarły korytarz humanitarny do Syrii. Ci, którym nie udało schronić się na górze zostali pojmani między 3-5 sierpnia. W ciągu 75 godzin „Państwu Islamskiemu” udało się opróżnić z ludzi praktycznie wszystkie wioski w regionie, poza Koczko, gdzie czystkę przeprowadzono dopiero 15 sierpnia. *Yazda* szacuje liczbę wysiedlonych na ponad 400 tysięcy osób.

#### **a) Zabójstwa członków grupy**

Ludobójstwo oznacza zabójstwa popełnione z zamiarem unicestwienia członków grupy. Dla zaistnienia faktu ludobójstwa wystarczy zabicie choćby jednego z nich (Kreß, *op. cit.*, s. 479). Dowodów na wypełnienie tego znamiona dostarczają zeznania ocalałych i świadków, a także masowe groby i miejsca straceń odkrywane na terenach zamieszkiwanych przez społeczność jedydzką. Sugerując się raportem organizacji *Yazda*, **grób masowy** definiowany będzie jako miejsce, gdzie dokonano masakry i pogrzebana została większa liczba osób, natomiast **miejsce straceń** to lokalizacja, gdzie dokonano egzekucji niewielkiej liczby osób, których ciała nie zostały pogrzebane.<sup>7</sup>

Ofiarami zabójstw padali przede wszystkim mężczyźni oraz starsi chłopcy. Zaraz po pojmaniu jedydzkich rodzin, byli oni oddzielani od kobiet i młodszych dzieci, oraz wzywani do przejścia na islam. Odmowa skutkowałą egzekucją. Mordowani byli również ci, przy których znaleziono broń. Metodą egzekucji było rozstrzelanie bądź podcięcie gardła, a miejscem: pobocze, ulica miasta bądź wioski, prowizoryczny punkt kontrolny, a także odcinki dróg prowadzących na Górę Szengal. Niektórych więźniów zmuszano do oglądania egzekucji. Choć części aktów przemocy dokonywano z dala od kobiet i dzieci, część z nich wspomina jednak, iż słyszała strzały bądź widziała ślady krwi na ubraniach powracających bojowników. Jedydzi przenoszeni w kolejnych dniach do Mosulu i Tal Afar przywołują obrazy zwłok zalegających pobocza dróg, którymi ich transportowano. Ci mężczyźni i starsi chłopcy, którzy ugięli się i przyjęli islam, stawali się „muzułmanami drugiej kategorii” zmuszonymi do niewolniczej pracy na budowach, farmach, przy sprzątaniu ulic i kopaniu okopów. Narzucano im muzułmańskie praktyki religijne, a każda próba ucieczki karała śmiercią.<sup>8</sup>

Poniżej przytoczone zostaną przypadki masowych zabójstw. Lista ta nie charakteru wyczerpującego, ma jednak uzmysłowić skalę zjawiska i powtarzający

---

<sup>7</sup> *Mass Graves of Yazidis Killed by the Islamic State Organization or Local Affiliates on or After August 3, 2014* – 29.01.2016, s. 5; za: <https://www.yazda.org/reports-and-publications>; dostęp: 21.08.2020.

<sup>8</sup> *An Uncertain Future for the Yezidis...*, *op. cit.*, s. 16-17.

się schemat działania sprawców. Według danych ONZ, już w lipcu 2014 r. schwytani jedydscy mężczyźni stawiani byli przed sądami ISIS i w przypadku odmowy konwersji na islam, skazywani na śmierć.<sup>9</sup> Począwszy od 3 sierpnia 2014 odnotowywano coraz większą ilość masowych mordów. W mieście Szengal zespół *Yazdy* oznaczył trzy masowe groby.<sup>10</sup> Piątego sierpnia miała miejsce masakra mieszkańców wioski Tal Qasab/Qana położonej w południowo-wschodniej części dystryktu Szengal. Jedydscy i chrześcijańscy świadkowie donosili też o masakrach do jakich doszło między 3-6 sierpnia w miejscowościach takich jak: Dhola (50 zabitych) oraz Khana Sor, w poddystrykcie Snono, gdzie zginąć miało 100 osób. Zespół *Yazdy* oznaczył tam dwa groby masowe: pierwszy, ekshumowany na początku 2015 r. zawierał 68 ciał; w drugim liczba ciał pozostawała nieznana na czas sporządzania cytowanego raportu jedydzkiej organizacji. W rejonie Hardan natomiast zginąć miało od 250-300 osób. *Yazda* oznaczyła tam pięć miejsc, klasyfikując je jako groby masowe, nie potwierdziła jednak wspomnianej liczby ofiar. ISIS ostrzeliwało także kolumny uchodźców, z których 200 zginęło w wyniku ognia moździerzy skierowanego na drogę między Adnaniją i Dżazirą. Jedydzki świadek, przetransportowany do więzienia Tal Afar zeznał, iż 200 mężczyzn zostało zamordowanych, gdyż odmówili przyjęcia islamu. W trakcie pierwszego etapu swojej pracy zespół *Yazdy* podejrzewał istnienie na tej drodze dwóch grobów masowych, z których jeden mógł zawierać nawet 300 ciał.<sup>11</sup> Mieszkanca wioski Tel Azar wspomina „setki ciał” zalegających w miejscowości Siba Sheikh Khidr<sup>12</sup>.

Jedną z największych, a jednocześnie najlepiej udokumentowanych masakr rozegrała się we wsi Koczo. Oblężenie tej miejscowości, trwało od 3 do 15 sierpnia, a przez cały czas trwania blokady bojownicy ISIS prowadzili negocjacje z jej naczelnikiem. Wydali między innymi zakaz opuszczania wsi. Osoby które się do niego nie zastosowały były zabijane natychmiast po schwytaniu. Mieszkańców wezwano również do zdania broni, do czego wielu się zastosowało, oraz konwersji na islam. Przez cały czas dawano im też gwarancje

---

<sup>9</sup> *Report on the Protection of Civilians in Armed Conflict in Iraq: 6.07-10.09.2014*; s. 12; za: [https://www.ohchr.org/Documents/Countries/IQ/UNAMI\\_OHCHR\\_POC\\_Report\\_FINAL\\_6\\_July\\_10September2014.pdf](https://www.ohchr.org/Documents/Countries/IQ/UNAMI_OHCHR_POC_Report_FINAL_6_July_10September2014.pdf); dostęp: 22.08.2020.

<sup>10</sup> *Working Against the Clock – Documenting Mass Graves of Yazidis Killed by the Islamic State, 2018*, s. 22-25; za: <https://www.yazda.org/reports-and-publications>; dostęp: 22.08.2020.

<sup>11</sup> *Mass Graves of Yazidis Killed by the Islamic State Organization or Local Affiliates on or After August 3, 2014* – 29.01.2016, s. 17.

<sup>12</sup> *A Call for Accountability and Protection: Yazidi Survivors of Atrocities Committed by ISIL, 08.2016*; s.12; za: [https://www.ohchr.org/Documents/Countries/IQ/UNAMIR12Aug2016\\_en.pdf](https://www.ohchr.org/Documents/Countries/IQ/UNAMIR12Aug2016_en.pdf); dostęp: 28.07.2020.

bezpieczeństwa; nawet odmowa zmiany wiary miała skutkować – według zapewnień – jedynie deportacją na Górę Sindżar. Piętnastego sierpnia nastąpiła pacyfikacja wsi: kobiety i dzieci oddzielono od mężczyzn i starszych chłopców. Tę drugą grupę – po kolejnym wezwaniu do nawrócenia, która spotkała się z odmową wyrażoną w imieniu wsi przez naczelnika – załadowano na ciężarówki i rozstrzelano poza wsią (Khalaf F., Hoffmann A. C., 2016, s. 71-74, 84-88; Murad, Krajewski, 2018, s. 88, 114, 121; por. relacje ocalonych w: Beam, 2018, ss. 138-139, 153, 160-161, 274-275). Według danych ONZ, zginęło wówczas około 700 mężczyzn.<sup>13</sup> W okolicach Koczo, *Yazda* zidentyfikowała aż pięć grobów masowych, z których pierwszy zawierał łącznie szczątki ponad 133 mężczyzn i dzieci. Na zaplanowany charakter tej akcji wskazuje fakt podstawienia dwóch buldożerów, których zadaniem było zakopanie ciał, o czym wspominał jeden z ocalonych. Druga masakra mieszkańców Koczo – w tym przypadku starszych kobiet – dokonała się w Solagh, gdzie odkryto szczątki około 80 kobiet. Największy jak dotąd grób masowy znaleziono w Alo Antar. Zawierał szczątki około tysiąca mężczyzn, kobiet i dzieci. Oprócz grobów masowych, do 2018 roku, zespół *Yazdy* oznaczył również 39 miejsc straceń.<sup>14</sup> Ogółem liczbę Jezydów zmarłych w wyniku straceń oraz ciężkich warunków szacowano w roku 2018 na 3,100.<sup>15</sup>

Rozważając kwestię zamiaru sprawców do popełnienia ludobójstwa poprzez dokonywanie masowych mordów, na początek warto zauważyć, iż działania ISIS miały charakter planowy, gdyż podobny jak w Koczo schemat zanotowano również w takich miejscowościach jak: Al-Adnanijsa, Al-Qahtanijsa, Barah, Bazwajja, Dogore, Gogjali, Hardan, Khanasor, Qani, Sharf ad-Din, miasto Sindżar, Solagh, Tel Banat, Tel Qassab, oraz Zumar.<sup>16</sup> Również we wsi Wardijsa oraz w Hardanie dawano mieszkańcom fałszywe gwarancje bezpieczeństwa. Przywodzi to na myśl usypianie czujności ofiar przez funkcjonariuszy niemieckich obozów koncentracyjnych podczas selekcji do komór gazowych. Zamiar zniszczenia Jezydów jako pogan (*muszriki*) został wyrażony *explicite* w artykule *Odrodzenie niewolnictwa w godzinie ostatniej* zamieszczonym w propagandowym periodyku *Dabiq*. Stwierdzono tam, iż mają oni do wyboru albo nawrócenie albo śmierć, a Bóg rozliczy muzułmanów w dniu sądu z tego czy pozostali obojętni na ich „pogaństwo”.<sup>17</sup> Także na niższym,

---

<sup>13</sup> *Report of the Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights on the human rights situation in Iraq...*, op. cit., s. 6, por. *They came to destroy..* op.cit., s. 9.

<sup>14</sup> *Ibid.*, 45-49; *Mass Graves of Yazidis...* op. cit., s. 18-20.

<sup>15</sup> *Working Against the Clock...* op. cit., s. 16.

<sup>16</sup> *Report of the Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights on the human rights situation in Iraq...* op. cit., s. 6.

<sup>17</sup> Artykuł: *The Revival of Slavery before the hour*, w: *Dabiq 4: The Failed Crusade*, s. 14; za: <https://www.ieproject.org/projects/dabiq4.pdf>; dostęp: 15.05.2020. W kontekście

indywidualnym szczeblu widać było działanie w duchu owego *dolus specialis*. Jeden z bojowników prowadzących mężczyzn z Koczo na rozstrzelanie powiedział im: „Zobaczycie co się teraz z wami stanie, poganie, czciciele pawia”.<sup>18</sup> Inny ocalony z egzekucji w tamtym miejscu przywołuje słowa wypowiedziane przez członka ISIS po wstrzymaniu ognia: „Oto co wam się należało poganie za odmowę przyjęcia islamu”.<sup>19</sup> Tak natomiast tłumaczono tę rzeź przerażonym kobietom z wioski:

„- *Mieliśmy prawo ich zabić ponieważ byli niewiernymi. Ponieważ tak jest napisane w Koranie: „Zabijajcie niewiernych !”. – I zabierzcie im ich kobiety – dodał inny [bojownik – przyp. autora] – dlatego należycie teraz do nas”* (Khalaf, Hoffmann, op. cit., s. 96).

Jak z kolei wspomina uratowana z niewoli ISIS Dżinan (pseudonim), jeden z jej oprawców wielokrotnie deklarował chęć „zniszczenia” i „zmielenia [jezydów] z powierzchni ziemi (Dżinan, Oberle, 2016, s. 96).

Przytoczone wypowiedzi, będące odbiciem ogólnego *dolus specialis* pozwalają obok innych dowodów uznać działania ISIS wobec Jezydów za podjętą z premedytacją akcję eksterminacyjną. Na zamiar taki, zgodnie z orzeczeniem MTKBJ w sprawie *Prokurator vs. Kristic*, wskazuje także niszczenie namacalnego dziedzictwa kulturowego: na zajmowanych przez siebie terenach “Państwo Islamskie” niszczyło jezydzkie miejsca kultu, wysadzając je lub rozjeżdżając buldożerami.<sup>20</sup> Według Rządu Regionu Kurdystanu liczba zniszczonych obiektów wynosi 68.

#### **b) Spowodowanie poważnego uszkodzenia ciała lub rozstroju zdrowia psychicznego członków grupy**

Uszkodzenie lub rozstrój zdrowia psychicznego nie muszą mieć charakteru trwałego (MTKR, sprawa *Prokurator v. Akayesu*), a mogą nastąpić w wyniku wszelkich aktów nastawionych na degradację, pozbawienie człowieczeństwa, spowodowanie psychicznego lub fizycznego cierpienia (Sąd Najwyższy Izraela w sprawie *Prokurator publiczny v. Adolf Eichmann*). Jednakże pozbawienie środków do życia nie nosi charakteru ludobójstwa, jeżeli nie będzie na tyle poważne, by przyczynić się do zniszczenia grupy, lub nie będzie do tego zmierzać (Bantekas, op. cit., s. 147). Swoją wykładnię przedstawił też w sprawie *Prokurator v. Kristic* MTKJ, wykluczając takie ataki na godność osoby, które nie powodują „trwałego upośledzenia” oraz wymagając „poważnej i długotrwałej przeszkody dla prowadzenia przez osobę pokrzywdzoną normalnego i

---

medialnego podżegania do popełnienia zbrodni ludobójstwa artykuł ten analizuje Łubiński (2020).

<sup>18</sup> *Report of the Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights on the human rights situation in Iraq...* op. cit., s. 6.

<sup>19</sup> Relacja Ali Abbasa z Koczo, za: Beam, op.cit., s. 161.

<sup>20</sup> *Destroying the Soul of the Yezidis' Cultural Heritage Destruction Duing the Islamic State's Genocide Against the Yezidis*, 08. 2019, s. 35; za: <https://www.yazda.org/reports-and-publications>; dostep: 31.08.2020.

konstruktywnego życia”. W przypadku tego znamienia również wystarczy pokrzywdzenie tylko jednego członka grupy (Kreß, op. cit., s. 481).

Ten przejaw zbrodni ludobójstwa dotykał przede wszystkim kobiety i dzieci. Zgodnie z prawem ISIS pojmane kobiety oraz dziewczynki powyżej 9 roku życia stanowiły *sabijja* – niewolnice seksualne. Osiemdziesiąt procent z nich stawało się przedmiotem handlu, pozostałe dwadzieścia - zbiorową własnością Państwa Islamskiego, którą dystrybuowano między bazami organizacji w Iraku i Syrii.<sup>21</sup> Nabywcy pochodzili z całego świata; ofiary handlu wspominają o obywatelach m.in. Iraku, Syrii, Arabii Saudyjskiej, Turcji, Maroko, Algierii, Tunezji, Libii, Egiptu i Kazachstanu. Pewna wywieziona do Syrii kobieta została najpierw sprzedana Turkowi, po miesiącu – Syryjczykowi, następnie podarowana innemu Syryjczykowi, później sprzedawana kolejno Tunezyjczykowi, Saudyjczykowi, Egipcjaninowi.<sup>22</sup> *Sabijja* trafiały do prywatnych kwater, domów rodzinnych, oraz baz wojskowych, gdzie padały ofiarą brutalnej przemocy seksualnej.<sup>23</sup> Efektem tej przemocy bywały krwotoki, stłuczenia, czasami śmierć (Desbois, Nastasie, 2019, s. 74). Próby ucieczki bywały karane gwałtem zbiorowym, a czasami mordowaniem dzieci tych kobiet, które próbowały wyrwać się z niewoli. Niewolnice były też regularnie bite przez swoich „właścicieli”; w biciu tym partycypowały czasami żony i dzieci bojowników. Pokaleczonym w wyniku gwałtów i bicia często odmawiano pomocy lekarskiej. Jezydkom pracującym w domach swoich oprawców, przyznawano często nieadekwatne racje żywnościowe; pozbawianie jedzenia było również kolejną formą kary za próby ucieczki. Powszechnym próbom nawracania na islam towarzyszyły tortury. Dżinan wspomina o trudnych warunkach atmosferycznych takich jak upał, pojeniu wodą w której pływały zdechłe myszy oraz groźbie rażenia prądem (Dżinan, Oberle, op. cit., s. 96). Ogólną liczbę porwanych kobiet i dzieci szacowano w roku 2018 na co najmniej 6,800.<sup>24</sup>

Kobiety, którym udało się wyrwać z niewoli cierpią nie tylko z powodu ran i blizn fizycznych, ale także w wyniku traumy psychicznej. Mają ataki paniki<sup>25</sup> i myśli samobójcze, cierpią na bezsenność będącą wynikiem koszmarów. W niewoli wiele kobiet popełniło, bądź próbowało popełnić samobójstwo. Jedna z respondentek Amnesty International opowiedziała o dziewczynie, która aby uniknąć gwałtu podcięła sobie żyły.

---

<sup>21</sup> *They came to destroy...* op. cit., s. 10-12.

<sup>22</sup> *A Call for Accountability and Protection...*, op. cit., s. 16.

<sup>23</sup> Por. *Escape from hell: Torture and sexual slavery in Islamic State captivity in Iraq – 2014*; s. 5; za: [www.amnesty.org](http://www.amnesty.org) [dostęp: 28.07.2014].

<sup>24</sup> *Working Against the Clock...*, op. cit., s. 16.

<sup>25</sup> *Escape from hell...*, op. cit., s. 8.

Przytoczone powyżej fakty pokazują, iż uszkodzenia ciała i rozstrój zdrowia psychicznego ofiar niewoli ISIS są poważne. Te drugie – jak stwierdza Ian Kizilhan (2017) – często przybierają postać jednostki chorobowej, czyli zespołu stresu pourazowego (PTSD). Mieszczą się więc nawet w bardzo surowej wykładni przyjętej przez MTKJ w sprawie *Prokurator v. Kristic*, a tym bardziej w łagodniejszej, zastosowanej przez MTKR (sprawa *Prokurator v. Akayesu*). Ponadto, zgodnie z orzecnictwem MTKJ, samobójstwo można zakwalifikować jako „zabójstwo członka grupy” w sytuacji, gdy „działania lub zaniechania oskarżonego doprowadziły do podjęcia przez ofiarę czynności, których skutkiem była jej śmierć, a samobójstwo było albo zamierzone, albo było działaniem, którego konsekwencje rozsądna osoba mogła przewidzieć”.<sup>26</sup> Samobójstwa niewolnic seksualnych ISIS często podejmowane były celem uniknięcia spodziewanej lub dalszej przemocy seksualnej bądź też stanowiły wynik traumy; można więc wykazać bezpośredni związek przyczynowy między działaniem sprawców, a czynnościami ofiar zmierzającymi do pozabawienia się życia. MTKR (sprawa *Prokurator vs. Akayesu*) uznał gwałt i przemoc seksualną za jedno z najgorszych działań generujących uszkodzenia ciała lub rozstrój zdrowia psychicznego. Jeżeli towarzyszy im *dolus specialis* zniszczenia w całości lub części chronionej grupy – stanowią akt ludobójstwa.<sup>27</sup> Rada Praw Człowieka ONZ w swoim raporcie uznała przemoc seksualną ISIS za „oczywisty krok w procesie zniszczenia grupy – jej ducha, woli życia, oraz życia jako takiego”. Trauma przemocy seksualnej posiada w przypadku społeczności jezydzkiej również wymiar kulturowy. Podczas poprzednich pogromów surowo egzekwowano ekskomunikę ze względu na stosunek płciowy z przedstawicielem obcej społeczności. Fakt, iż dochodziło do niego w wyniku gwałtu nie miał znaczenia dla jezydzkich przywódców religijnych. Wytworzyło się przekonanie, iż jedyne honorowe wyjście dla jezydki zagrożonej gwałtem lub takiej, która padła jego ofiarą, stanowi samobójstwo (Khalaf, Hoffmann, *op. cit.*, s. 166, 191). Był to główny motyw prób samobójczych podejmowanych w trakcie niewoli.

Ian Kizilhan zakłada, iż bojownicy Państwa Islamskiego doskonale wiedzieli, czym dla społeczności jezydzkiej jest gwałt popełniony na jej kobietach. Przemoc seksualna miałyby służyć w perspektywie ekskomunikowaniu przez przywódców religijnych tych kobiet, którym udało się uciec z niewoli, czy nawet generować ich zabójstwa honorowe. To przypuszczenie zdaje się potwierdzać zdanie wypowiedziane przez jednego z bojowników do Nadii Murad: „*Jesteś skończona (...) Nikt się z tobą nie ożeni, nikt cię nie pokocha. Twoja rodzina cię już nie chce*” (Murad, Krajewski, *op. cit.*, s. 340-341). Tym sposobem przestrzegająca ścisłej endogamii społeczność pozbawiona

---

<sup>26</sup> *Prokurator vs. Krnojelac*, MTKJ, 14 marca 2002, par. 329; za: *They came to destroy... op. cit.*, s. 21

<sup>27</sup> *Akayesu*, par. 731; za: *Ibid.*, s. 22.

zostałaby możliwość prokreacyjnych, a możliwe zabójstwa honorowe stałyby się sposobem eksterminacji *per procura*. Gwałt powoduje często nieodwracalne uszkodzenia organów płciowych, a związana z nim trauma uniemożliwia kobietom nawiązywanie zdrowych relacji erotycznych, generując ponadto samobójstwa. Jak zostało to wykazane powyżej, wiele z tych faktów zaistniało, warto jednak zauważyć, iż w dokumentach ISIS zamiar fizycznej eksterminacji poprzez przemoc seksualną nie znajduje odzwierciedlenia. Niewola seksualna opisywana jest w nich jako sposób gratyfikacji mudżahedinów, oraz sposób na islamizację *sabijja*, czyli narzędzie ludobójstwa.<sup>28</sup> Ludobójstwo jednakże zakłada fizyczne lub biologiczne niszczenie członków grupy. Okolicznością świadczącą o takim zamiarze jest szczególnie brutalny charakter niewoli seksualnej przejawiający się w torturach, nieludzkim traktowaniu, zbiorowych gwałtach kończących się często śmiercią ofiar, regularność tych praktyk, czy też inwektywy kierowane pod adresem wyznania ofiar.<sup>29</sup>

Sprawcom można przypisać *dolus directus* popełnienia zbrodni niewoli seksualnej i niewolnictwa, natomiast *dolus specialis* popełnienia zbrodni ludobójstwa poprzez powodowanie uszkodzenia ciała i spowodowania rozstroju zdrowia psychicznego, wymagać będzie w toku ewentualnego procesu dalszego postępowania dowodowego celem uzyskania bardziej bezpośrednich dowodów.

**c) Rozmyślne stworzenie dla członków grupy warunków życia obliczonych na spowodowanie ich całkowitego lub częściowego zniszczenia fizycznego**

Działanie polegające na rozmyślnym stworzeniu dla członków grupy warunków życia obliczonych na spowodowanie ich całkowitego lub częściowego zniszczenia fizycznego musi rozciągać się na więcej niż jednego członka grupy; może dotyczyć jej części. Zwrot „obliczonych na” sugeruje, iż wystarczy zaledwie intencja sprawcy, by doprowadzić do zniszczenia grupę lub jej część. Jednakże preferowana jest wykładnia jurysprudencji niemieckiej, która zinterpretowała ten zwrot jako „zdolność do” wywołania takiego efektu. „Zniszczenie fizyczne” MTKR w sprawie *Prokurator v. Akayesu* zinterpretował jako: „metody zniszczenia poprzez które sprawca nie zabija od razu swoich ofiar, lecz poprzez które zamierza ostatecznie fizycznie je unicestwić”. Wymienia się wśród nich poddawanie ludzi diecie zawierającej minimalne ilości jedzenia; zamykanie w ekstremalnie niehigienicznych lub w inny sposób nieludzkich warunkach, lub ograniczanie niezbędnej pomocy medycznej poniżej

---

<sup>28</sup> *Unseen Islamic State Pamphlet on Slavery*; za: <http://www.aymennjawad.org/2015/12/unseen-islamic-state-pamphlet-on-slavery>; dostęp: 22.07.2020.

<sup>29</sup> Najczęściej przywoływane pejoratywne określenia to: „odszczepieniec”, „niewierny”, „czciiciel szatana”, „heretyk”, „bałwochwalca”; por. m.in. Khalaf, Hoffmann, op. cit., s. 78 i 21; Dżinan, Oberle, op. cit., s. 66.

wymaganego minimum; niszczenie uprawianych grupowo sadów i pól tak, by pozbawić grupę możliwości produkcji żywności; deportacje w warunkach mogących doprowadzić do całkowitego lub częściowego zniszczenia grupy (jak zauważył MTKJ w sprawie *Prokurator v. Stakić* sam fakt deportacji nie jest wystarczający); wśród metod wymienia się również gwałt (Kreß, op. cit., s. 481-483; Bantekas, Nash, op. cit., s. 147).

Trzeciego sierpnia 2014 czterdzieści tysięcy jezydzkich uchodźców (Beam, op. cit., s. 37), zostało obleżonych na Górze Sindżar, bez dostępu do wody, jedzenia i pomocy medycznej w temperaturze sięgającej 50 stopni Celsjusza. Osoby próbujące wyrwać się z okrążenia były atakowane, podobnie jak samoloty próbujące dokonywać zrzutów niezbędnych do życia artykułów, oraz helikoptery podejmujące próby ewakuacji. Według danych UNICEF do 5 sierpnia na Górze Sindżar zmarło 40 dzieci, a 25 tysięcy wymagało natychmiastowej pomocy, życie straciły osoby starsze i niepełnosprawne.<sup>30</sup> Ósmego sierpnia lotnictwu irackiemu i amerykańskiemu udało się dokonać zrzutu żywności i artykułów medycznych, a sześć dni później, pod amerykańską osłoną lotniczą, bojownicy kurdyjscy z PKK oraz YPG utworzyli korytarz humanitarny.

Na uwagę zasługuje również niszczenie przez ISIS środowiska naturalnego oraz infrastruktury Szengalu. Wycofujące się oddziały Państwa Islamskiego niszczyły studnie, paliły sady, łupily sprzęt rolniczy, zabierając wszystko, co były w stanie, niszcząc to czego zabrać nie mogły.<sup>31</sup> Według szacunków rządu Regionu Kurdystanu z listopada 2015 w rejonie miasta Sindżar 70% inwentarza oraz 70% zasiewów i maszyn rolniczych (w tym pomp wodnych) zostało złupionych. W poddystrykcie Sinune wg danych FAO z roku 2016 populacja kóz i owiec zmniejszyła się ze stanu 120 tys. sprzed inwazji do 35 tys., 500 krów i tysięcy uli zostało utraconych; zniszczono, skradziono lub spalono 85% maszyn i pojazdów rolniczych, 400 z 450 studni zostało wyłączonych z użytku. Szengal został też przez ISIS gęsto zaminowany. Powracający jezydzi pozbawieni byli zasobów niezbędnych do hodowli i produkcji rolnej. Problem stanowiły niedobory wody, gdyż studnie niszczone zasypując je gruzem, zanieczyszczano ropą albo wrzucano do nich betonowe płyty, opony, ubrania czy śmieci. Demolowano też tablice rozdzielcze i kable elektrycznych pomp, palono gaje oliwne, kradziono kable elektryczne. W maju i czerwcu 2019 r., w akcie zemsty, ISIS podpałało pola uprawne w Szengalu.<sup>32</sup> We

<sup>30</sup> *Report on the Protection of Civilians in Armed Conflict in Iraq... op. cit.*, s. 14; por. *A Call for Accountability and Protection...*, op. cit., 6.

<sup>31</sup> *Dead Land: Islamic State's Deliberate Destruction of Iraq's Farmland – 2018*; s. 5; za: [www.amnesty.org](http://www.amnesty.org); dostęp: 28.08.2014.

<sup>32</sup> ISIS wyraźnie się do tego przyznało w biuletynie informacyjnym; patrz. *Daesh (ISIS) burns crops in Shingal, Iraq*, 6.06.2019 r., s.1; za: [www.freeyezidi.org/publications/](http://www.freeyezidi.org/publications/); dostęp: 27.08.2020.

wszystkich tych działaniach dostrzec można zamiar uniemożliwienia Żydom powrotu w rodzinne strony, poprzez zniszczenie naturalnego środowiska oraz infrastruktury gospodarczej. Działania takie można określić mianem **ludobójstwa ekologicznego**.

**d) stosowanie środków nastawionych na zapobieganie narodzin w danej grupie**

Stosowanie środków nastawionych na zapobieganie narodzin w danej grupie są to działania mające na celu zniszczenie zdolności reprodukcyjnych grupy. MTKR w sprawie *Prokurator v. Akayesu*, wymienił następujące: seksualne okaleczenie, sterylizacja, przymusowa kontrola narodzin, separacja płci, zakaz zawierania ślubów. Zwrot „nastawione na” oznacza już samą subiektywną dążność do zapobiegania narodzinom, natomiast podjęte środki muszą obiektywnie być zdolne wywołać taki skutek. Również gwałt, jeżeli doprowadza on kobietę do traumy tak silnej, iż nie chce już partycypować w prokreacji stanowi formę ludobójstwa (*Prokurator vs Akayesu*),<sup>33</sup> podobnie jak gwałt dokonywany z zamiarem zapłodnienia kobiety z danej grupy, w społeczeństwie w którym dzieci stają się częścią rodu ojca. Pod pojęciem *stosowania/narzucania* rozumie się zarówno polecenie przyjęcia środka nastawionego na zapobieganie narodzinom, jak i wykonanie polecenia wdrożenia takiego środka przez podwładnego. Dla realizacji tego znamiona ludobójstwa wystarczy zastosowanie któregoś z wymienionych środków w stosunku do jednej osoby (Bantekas, Nash, *op. cit.*, s. 148; Kreß, *op. cit.*, s. 483).

Separacja kobiet od mężczyzn następowała już na pierwszym etapie ludobójstwa. Mężczyźni mordowani byli setkami, a kobiety przetrzymywane osobno, nie mając kontaktu ze swoimi mężami i innymi Żydami mężczyznami. W sytuacji, gdy Żydy można urodzić się jedynie z obojga rodziców wyznających tę wiarę, powyższe działania skutecznie zapobiegały narodzinom w obrębie grupy.

Żydki kobiety przechodzące terapię po niewoli seksualnej są bardzo nieufne wobec otaczających je osób, szczególnie mężczyzn, których obecność wywołuje niepokój. Skutkuje to seksualną dysfunkcją przejawiającą się niechęcią do nawiązywania intymnych relacji. W przypadku młodych dziewcząt, dla których gwałt stanowił seksualną inicjację, można spodziewać się w dorosłym życiu poważnych trudności w tworzeniu zdrowych relacji na tym polu. Zgwałcona jako nastolatka Szirin zaznacza, iż nawet niewinne obrazy o charakterze erotycznym, oglądane w telewizji wywołują w niej paniczny lęk (Cavelius, Kizilhan, *op. cit.*, s. 9).

---

<sup>33</sup> Akayesu Trial Judgement, para 508; za: *Ibid.*, s. 27. Por. Reid-Cunningham, Allison Ruby, 2008, *Rape as a Weapon of Genocide*, Genocide Studies and Prevention: An International Journal: Vol.3, Iss. 3, Article 4: za: <http://scholarcommons.usf.edu/gsp>

Znany jest przypadek ciężarnej, dziewiętnastoletniej jezydzkiej mężatki, której oprawca siadał na brzuchu, próbując doprowadzić do poronienia. Mówił przy tym: „*To dziecko, jako niewierne, musi umrzeć; zrobię ci muzułmanina*”. W mieście Ba'adż w regionie Niniwy, dwie jezydzkie kobiety, z których obie były w pierwszych miesiącach ciąży poddano aborcji. Przed zabiegiem, jeden z bojowników ISIS oświadczył: „*Nie potrzebujemy, by rodziły się kolejni jezydź*”. Obie kobiety otrzymały następnie zastrzyk i zmuszone zostały do przyjmowania tabletek antykoncepcyjnych<sup>34</sup>.

W opisanych przypadkach o *dolus specialis* dokonania ludobójstwa można wnioskować zarówno z okoliczności, jak i wyrażonych wprost deklaracji bojowników ISIS.

#### **e) Przymusowe przekazywanie dzieci członków jednej grupy do innej**

Konwencja ONZ z 1989 r. o prawach dziecka, definiuje dziecko jako osobę poniżej osiemnastego roku życia.<sup>35</sup> Do dokonania przestępstwa polegającego na przymusowym przekazaniu dzieci członków jednej grupy do innej wystarczy umieszczenie co najmniej jednego dziecka, w lokalizacji znajdującej się poza środowiskiem społeczności, z której się wywodzi. „Przymusowe przekazanie” może polegać również na wywołaniu poważnej traumy u rodziców lub opiekunów, która doprowadzi do takiego przekazania (Kreß, *op. cit.*, s. 484; Bantekas, Nash, *op. cit.*, s. 148).

Transfer dzieci jezydzkich dokonywany był na dwa sposoby, w zależności od płci dziecka. Dziewczynki w dziewiątym roku życia odbierane były matkom i przekształcane w niewolnice seksualne, czemu towarzyszyła islamizacja, mająca na celu zatracenie przez nie poprzedniej religijnej tożsamości. Chłopcy, z reguły w wieku siedmiu lat, kierowani byli do ośrodków lub obozów szkoleniowych, znajdujących się w takich miejscowościach jak Mosul, Tal Afar w Iraku, oraz Tabqa, Tel Abjad, czy Suluk w Syrii. Pozbawianie poprzedniej tożsamości następowało już z chwilą przyjęcia: każdy z nowoprzybyłych golony był do góły skóry, otrzymywał identyczny mundur jak inni, oraz opaskę na głowę z wypisaną na niej szahadą (Desbois, Nastasie, *op. cit.*, s. 38). Jezydzkich chłopców mieszano z arabskimi sunnitami. Nauka obejmowała recytację Koranu, a także ćwiczenia wojskowe: w tym obsługę karabinka automatycznego, granatów ręcznych, czy granatników. Elementem treningu były „próby wytrzymałościowe”, np. znoszenie bez słowa skargi

---

<sup>34</sup> *Report of the Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights on the human rights situation in Iraq...* op. cit., s. 10; por. *An Uncertain Future for the Yezidis...* op. cit., s. 15.

<sup>35</sup> *Convention on the Rights of the Child of 20 November 1989, Art. 1*, s. 1 za: <https://www.ohchr.org/>; dostęp: 18.07.2020. W tym miejscu warto nadmienić, że Statut MTK zakazując poboru dzieci do formacji zbrojnych przesuwa granicę do 15 roku życia: por. Art. 8 b), XXVI Statutu, por. *Rome Statute...*, op. cit., s. 7; Carrisi, 2007, s. 16.

deptania po brzuchu, czy uderzania drewnianym kijem. Dochodziło to tego „znieczulanie na przemoc” poprzez pokazywanie materiałów filmowych z bitew, egzekucji czy misji samobójczych. Zdarzało się, iż dzieci zmuszano do partycypowania w egzekucjach w roli katów. Wykroczenia surowo karano, z reguły chłostą, która groziła też za pomyłki w recytacji Koranu. Jednakże dobre wyniki w szkoleniu były wynagradzane. Dzieciom podawano również narkotyki-stymulanty, prawdopodobnie pochodne amfetaminy, oraz angażowano w różne czynności militarne: układanie bomb przy drogach, służbę wartowniczą, ładowanie magazynków, czyszczenie broni, przygotowywanie materiałów wybuchowych, zamachy samobójcze. Bojownicy ISIS nie ukrywali swoich zamiarów indoktrynacji jezydzkich chłopców. Pewien Saudyjczyk pokazując grupie jezydek materiał filmowy ukazujący zajęcia w obozie, powiedział: „*şêkolimî ich, bi şabijali takîh niewiymîh (kuffar) jak nî*”.<sup>36</sup>

Dzieci między 3 a 8 rokiem życia sprzedawano bezdzielnym muzułmańskim parom. Były wychowywane jako muzułmanie, a ich oryginalne imiona zmieniano na arabskie. Te, które wróciły do swojej społeczności, nie знаły już rodzimego dialektu *kurmandżi*, posługując się arabskim, tureckim, czasem angielskim, jeżeli trafiły akurat do rodziny zagranicznych ochotników ISIS (Beam, *op. cit.*, s. 329 i 331). W ich zachowaniu widać też skutki terrorystycznej indoktrynacji. Jedna z matek relacjonowała, iż jej syn, każdego ranka po przebudzeniu chce ubierać się w mundurek ISIS i wymyśla swoim bliskim od „niewiemych” (Desbois, Nastasie, *op. cit.*, s. 45-46).

Spółeczność jezydzka konfrontuje się ponadto z problemem dzieci zrodzonych z gwałtu. Według surowych zasad endogamii, Jezydzka Rada Religijna odmówiła przyjęcia tych dzieci na łono wspólnoty.<sup>37</sup> Niektóre matki, by zapewnić opiekę swoim woląy porzucić wspólnotę. Inne porzuciły dzieci, by uzyskać wtórną akceptację. Dzieci poczęte w wyniku przemocy seksualnej są więc kolejnym czynnikiem traumatyzującym kulturowo i dezintegrującym społeczność jezydzką. Warto zauważyć, iż zgodnie z irackim prawem, jeżeli ojciec jest muzułmaninem również jego dzieci stają się przedstawicielami tej religii. W tym przypadku prawo stoi po stronie ISIS. Sami bojownicy postrzegali owoce swojej przemocy seksualnej jako nowy narybek „Państwa Islamskiego”.

Badania prowadzone wśród byłych jezydzkich dzieci-żołnierzy, szkolonych w ośrodkach i obozach ISIS, wskazują też na wysoki poziom zaburzeń, takich jak: stany lękowe, poczucie bezsilności, odtwarzanie w myślach bolesnych wspomnień z niewoli, zespół stresu pourazowego (PTSD), problemy somatyczne w postaci bólów brzucha, głowy, problemów z krążeniem (Kizilhan, Noll-Hussong, 2018). Objawy te można podsumować jako uszkodzenia ciała

---

<sup>36</sup> *They came to destroy...*, *op.cit.*, s. 18.

<sup>37</sup> *Yezidi children born from rape; rights of Yezidi women*, 29.04.2019, s. 1; za: [www.freeyezidi.org/publications/](http://www.freeyezidi.org/publications/); dostęp: 30.08.2020.

lub rozstrój zdrowia psychicznego z punktu widzenia *Konwencji w sprawie zapobiegania i karania zbrodni ludobójstwa*.

O *dolus specialis* w przypadku tego znamiona zbrodni ludobójstwa można wnioskować z licznych wypowiedzi bojowników ISIS oraz materiałów propagandowych (kazuś dziewcząt).

## **Podsumowanie**

Podjęte przeciwko Jedydom działania stanowią modelowy przykład ludobójstwa, ilustrujący wszelkie rządzące nim mechanizmy. Obejmowały nie tylko masowe zabójstwa, stanowiące nieodzowny element każdego ludobójstwa, ale również prawdopodobnie pierwszy raz na taką skalę zastosowaną systematyczną przemoc seksualną i indoktrynację dzieci. Wiele zgwałconych kobiet i dziewczynek prawdopodobnie nigdy nie będzie mogło pełnić funkcji społecznych i zapewnić przetrwania swojej społeczności. Pokazuje to, jak ważne dla funkcjonowania społeczeństwa jest zdrowie fizyczne i psychiczne jego żeńskiej części i dlatego należy roztoczyć nad nią szczególną opiekę prawną, medyczną i psychologiczną. Używając terminu ukutego przez Rafała Lemkina można powiedzieć, iż „Państwo Islamskie” wygrało pokój w Iraku. Chociaż zostało pokonane jako quasi-państwowa struktura, pozostawiło społeczność Jedydzką okaleczoną psychicznie i fizycznie. Jeszcze bardziej zdefiniowany przez Lemkina proces widać na przykładzie zindoktrynowanych dzieci. Ideologia ISIS żyje w ich podświadomości, i jeżeli dzieci te nie przejdą starannego procesu resocjalizacji, mogą wyrosnąć na groźnych terrorystów zagrażających bezpieczeństwu całego świata. Problem jest tym bardziej palący, że indoktrynacja objęła również dzieci z innych części świata, od Europy (skąd przyjechały z rodzicami, którzy zaciągnęli się w szeregi sunnickich ekstremistów) po Filipiny.

## **Literatura**

- Açıkyıldız, B., 2010. *The Yezidis. History of a Community, Culture and Religion*, I.B. Tauris & Co Ltd, London.
- Asatrian, G., Arakelova, V., 2003. *Malak Tawûs: The Peacock Angel of the Yezidis*, Iran and the Caucasus, 7, 1/2.
- Bantekas, I., Nash, S., 2007. *International Criminal Law*, Routledge-Cavandish, London.
- Beam, A.L., 2018. *The Last Yezidi Genocide*, Adinolfi Books.
- Bierzanek, R., Symonides, J., 2004. *Prawo Międzynarodowe Publiczne*, Warszawa.
- Bocheńska, J., 2018. *Between Honour and Dignity: Kurdish Literary and Cinema Narratives and Their Attempt to Rethink Identity and Resistance*, [w:]

- Rediscovering Kurdistan's Cultures and Identities*, red. Bocheńska J., Palgrave Studies in Cultural Heritage and Conflict.
- Carrisi, G., 2007. *Dzieci- Żołnierze, Kalami idzie na wojnę*, Bratni Zew, Kraków.
- Cavelius, A., Kizilhan, J., 2017. *Shirin, pozostaną córką światła, moja ucieczka z rąk terrorystów*, Świat Książki, Warszawa.
- Desbois, P., Nastasie, C., 2019. *Fabryka Terrorystów*, Dialog, Warszawa.
- Džinan, Oberle, T., 2016. *Niewolnica ISIS*, Helion, Warszawa.
- Guest, J.S., 2010. *Survival Among the Kurds, A History of the Yezidis*, Routledge.
- Kaczorowski, K., 2015. *Religie Kurdów – Jezydizm, Abl-e Haqq, Alewizm*, Sacrum, Katowice.
- Kamiński, I.C., 2016. *Kwalifikacja prawna działań podjętych przeciwko jezynom przez tżn. Państwo Islamskie. Ekspertyza prawna*, Warszawa.
- Khalaf, F., Hoffmann, A.C., 2016. *Dziewczyna, która pokonała ISIS, moja historia*, Prószyński i s-ka, Warszawa.
- Kizilhan, J., Noll-Hussong, M., 2018. *Post-Traumatic Stress Disorder among former Islamic State child soldiers in northern Iraq*, The British Journal of Psychiatry: The Journal of Mental Science.
- Kreß, C., 2006. *Crime of Genocide under International Law*, International Criminal Law Review, 6, pp. 461–502.
- Lemkin, R., 1944. *Axis Rule in Occupied Europe: Law of Occupation, Analysis of Government, Proposals for Redress*; chapter IX, Carnegie Endowment for International Peace, Washington.
- Lemkin, R., 1945. *Genocide – a Modern Crime*, 1945, Free World, Vol. 4 (April, 1945).
- Lemkin, R., 1946. *Genocide, American Scholar*, Volume 15, no. 2 (April 1946).
- Łubiński, P., 2020. *Social Media Incitement to Genocide ECHR Countries Perspective*, [w:] *The Concept of Genocide in International Criminal Law; Developments after Lemkin*, ed. by M. Odello, P. Łubiński, Routledge.
- Murad, N., Krajewski, J., 2018. *Ostatnia dziewczyna. O mojej niewoli i walce z Państwem Islamskim*, Prószyński i s-ka, Warszawa.
- Omarkhali, K., 2016. *Transformations in the Yezidi Tradition after the ISIS attacks: An Interview with Ilhan Kizilhan*, Kurdish Studies, 4, 2, Translational Press, London.
- Reid-Cunningham, A.R., 2008. *Rape as a Weapon of Genocide*, Genocide Studies and Prevention: An International Journal, 3, 3.
- Rodziewicz, A., 2018. *The Nation of the Sur: The Yezidi Identity Between Modern and Ancient Myth*; [w:] *Rediscovering Kurdistan's Cultures and Identities*, red. J. Bocheńska, Palgrave Studies in Cultural Heritage and Conflict.
- Salloum, S., 2016. *Ezidis in Iraq – Memory, Beliefs and Current Genocide*, Un Ponte Per & Christian Education Institute.
- Spät, E., 2018. *Yezidi Identity Politics and Political Ambitions in the Wake of the ISIS Attack*, Journal of Balkan and Near Eastern Studies, 20 (5).

**Kaczor, W., 2021. Ludobójstwo Jezydów w północno-zachodnim Iraku - aspekty prawne i kulturowe, Przegląd Geopolityczny, 36, s. 110-129.**

- Spychalska, A., 2012. *Rafał Lemkin – twórca pojęcia ludobójstwo*, Acta Erasmiiana II, Prace z myśli polityczno-prawnej oraz prawa publicznego, Wrocław.
- Vzver, J. van der, 2004. *The International Criminal Court and the Concept of Mens Rea in International Criminal*, University of Miami International and Comparative Law Review, Vol. 12.

**Akty prawne:**

*Convention on the Rights of the Child of 20 November 1989*; za: [www.ohchr.org](http://www.ohchr.org)

*Konwencja w sprawie zapobiegania i karania zbrodni ludobójstwa, uchwalona przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 9 grudnia 1948 r.*; za: <http://isap.sejm.gov.pl/>

*Rome Statute of the International Criminal Court*, za: <https://www.icc-cpi.int/resource-library/documents/rs-eng.pdf>

**Yezidi genocide in north-western Iraq - legal and cultural aspects**

*Article discusses the legal and cultural aspects of the genocide perpetrated by the Islamic State on the syncretic Yezidi minority inhabiting north-western Iraq. Such issues as mass killings, sexual violence and indoctrination of children are being confronted with the regulations of the 1948 Genocide Convention, interpreted according to the jurisprudence of international tribunals.*

**Key words:** genocide, ISIS, terrorism, Yezidi.